

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 42

Заснований в 1996 році

Рівне – 2009

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 42. — Рівне: РДГУ, 2009. — 186 с.

Збірник наукових праць містить статті з проблем викладання мов і літератур світу, а також з теорії і методики виховання, професійної орієнтації, розвитку та навчання учнів і студентів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 27.11.2009 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 09 — 01.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2009

контексті, групування слів і цілий ряд інших різноманітних прийомів, які дозволяють пов'язати запам'ятовування слова з минулим досвідом у широкому розумінні цього слова. Практика показує, що нерідко студенти намагаються створити додаткові асоціації з метою кращого запам'ятовування. Всі вище вказані прийоми служать одній меті – більш чіткому засвоєнню образу слова в пам'яті.

Варто зауважити, що створення образу слова може відбуватися різними способами залежно від кінцевої мети опанування словом. Якщо слово вивчають, аби його вживати в мовленні, то ми повинні виходити з поняття рідної мови і показати, як це поняття використовують в тексті. В цьому випадку доцільно виходити з аналізу іншомовного слова і показати, як воно виражено в мові, яка вивчається.

Не менш важливим питанням лексичної роботи поряд з семантизацією лексики є вправи, що забезпечують оволодіння нею. Оскільки необхідно враховувати мету засвоєння лексики, то слід розрізняти вправи на засвоєння активної і пасивної лексики. Щоб досягти мети слід мати навички - це дії, окремі компоненти яких внаслідок повторення стали автоматизованими. Під діями в даному випадку ми будемо розуміти саме мовлення, яке являє собою вираження думки людини за допомогою мовного матеріалу, котрий у процесі мовлення добувається з довгочасної пам'яті людини і передається в її оперативну пам'ять, а також оформлюється, упорядковується згідно внутрішніми законами даної мови. Таким чином, під час навчання мовлення автоматизації підлягають добування мовного матеріалу для переходу його в оперативну пам'ять та його оформлення. Зрозуміло, що вироблення навичок добування мовного матеріалу пов'язана з лексичними вправами. Ці вправи можуть бути двох типів. По – перше, це вправи, виконуючі які, студент в основному думає над тим, як сказати, тобто, яке слово при цьому вжити, по-друге, це вправи над якими студент автоматично досягає мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – К.: Політична думка, 1997. – 300 с.
2. Єнікєєва Є.М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову// Вісник СумДУ. – 2001. - №5(26). – С.54-59.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. Для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

Резюме. В статье рассматриваются закономерности усваивания иноязычных слов студентами неязыковых специальностей ВУЗов. Указано на трудности запоминания тех или иных иноязычных слов.

Ключевые слова: символ, семантизация, типология, код, ассоциативные связи.

The summary. The article deals with the regularities of foreign vocabulary acquiring by higher education students of non-linguistic specialities. It points at the difficulties to the way of keeping in mind the words of foreign origin.

Key words: symbol, semantization, typology, code, associative relations.

Одержано редакцією 16.10.209 р.

УДК: 378: 130. 2

К.М. ПАВЕЛКІВ

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Резюме. В статті показано, що активна рефлексія робить професійне становлення майбутніх вчителів активним, творчим і особистісно значущим процесом, аналізуються різні підходи до розуміння феномена рефлексії у філософських та загальнотеоретичних дослідженнях, обґрунтовується необхідність їх інтеграції з метою формування рефлексивної культури майбутніх педагогів.

Ключові слова: педагогічна діяльність, професійне становлення, рефлексивна культура, рефлексія.

Актуальність дослідження проблеми формування рефлексивної культури в професійному становленні майбутнього педагога зумовлена як необхідністю розробки особистісного підходу у цьому процесі, так і певними соціальними та соціально-психологічними чинниками (зниження суспільного статусу вчительської професії та мотивації педагогічної діяльності, викликане цим небажання значної частини випускників ВНЗ працювати на вчительській ниві за відсутності професійної визначеності будь-якого іншого напрямку тощо).

На думку більшості дослідників проблеми (О.А.Абдулліна, Г.О.Балл, Ф.М.Гоноболін, В.О.Кан-Калік, О.В.Киричук, Н.В.Кузьміна, Ю.М.Кулюткін, М.М.Заброцький, С.Д.Максименко, А.К.Маркова, С.О.Мусатов, В.А.Семиченко, В.О.Сластьонін, Н.В.Чепелева, О.І.Щербаков та інші), професійне становлення особистості вимагає цілеспрямованого та планомірного формування професійної свідомості як того психічного утворення, що інтегрує професійні знання, структуровані в певні програми професійних дій, та знання людини про саму себе як про представника професії.

Центральним моментом професійної свідомості виступає рефлексивна культура, що включає як усвідомлення основ і регуляцію окремих дій, так і усвідомлення і зміни самого себе як професіонала, способів

свого буття. Професійна свідомість «окрім здатності до рефлексії засобів, характеризується здатністю суб'єкта до ціннісно-смыслового самовизначення, до рефлексії способу свого існування» [3, 63], з чого випливає, що справжнім механізмом розвитку людини як професіонала виступає рефлексивна здатність до самовизначення.

У літературі розкривається низка проблем професійного становлення вчителя: розвиток творчого педагогічного мислення (В.І.Загв'язинський, Н.В.Кузьмша, Ю.Н.Кулюткін, С.Д.Максименко, Р.П.Скульський, Л.М.Фрідман та інші), становлення професійно-педагогічного спілкування (Г.О.Балл, М.Й.Боришевський, В.М.Галузьяк, М.М.Заброцький, В.О.Кан-Калік, С.Д.Максименко, С.О.Мусатов, В.А.Семиченко, Н.В.Чепелєва, Т.С.Яценко та інші), формування професійної готовності до педагогічної діяльності (О.А.Абдулліна, С.Л.Братченко, В.В.Каплінський, О.С.Карпов, С.І.Ніколенко, В.О.Сластьонін, Л.Ф.Спінрін, та інші), професійна адаптація молодих вчителів (С.Г.Вершловський, С.Д.Максименко, О.Г.Мороз, Т.С.Полякова, Т.Д.Щербан та інші), підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (С.Б.Слканов, М.М.Заброцький, С.Г.Костяшкін, Ю.М.Кулюткін, М.М.Поташнік, І.П.Радченко та інші) тощо.

Наголошується, що педагогічна діяльність є рефлексивною за своєю суттю. На думку дослідників, рефлексивні процеси у діяльності вчителя проявляються: в процесі практичної взаємодії вчителя з учнями, коли вчитель намагається адекватно зрозуміти і цілеспрямовано регулювати думки, почуття та вчинки учнів; в процесі проектування діяльності учнів, коли вчитель розробляє цілі навчання і конструктивні схеми з досягнення з урахуванням особливостей учнів і можливостей їх розвитку; в процесі самоаналізу і самооцінки вчителем власної діяльності і самого себе як її суб'єкта. Водночас рефлексивна сторона професійного становлення майбутнього педагога ще не знайшла достатнього висвітлення у наявних дослідженнях, хоча названі автори і підкреслювали провідну роль самопізнання особистості у цьому процесі, наголошуючи, що саме активна рефлексія дає змогу зробити професійне становлення активним, творчим і особистісно значущим процесом.

Метою даної роботи є аналіз філософських робіт, у яких представлені різні підходи до розуміння феномена рефлексії та визначення на цій основі теоретичних засад вивчення проблеми формування рефлексивної культури в професійному становленні майбутнього педагога.

Хоча проблема рефлексії і була започаткована ще в античній філософії (Сократ, Арістотель, Платон), дійсно наукового звучання вона набуває в епоху Просвітництва, коли принцип рефлексивності стає світоглядним принципом, а сама рефлексія починає розглядатися як своєрідне джерело нового знання, спостереження за діяльністю чи станом розуму, властивість розуму скеровувати погляд у глибини самого себе та отримувати таким способом знання про знання (Б.Спіноза, Дж.Локк, Г.Лейбніц).

Філософські ідеї Дж.Локка зіграли ключову роль у формуванні таких фундаментальних понять, як особистість, рефлексія, свідомість та самосвідомість. Прагнучи побудувати філософію на більш ясних засадах, звільнивши її від всього, що, на його думку, не витримувало перевірки людським досвідом та розумом, Дж.Локк характеризує рефлексію як джерело чуттєвого, емпіричного пізнання, як «те спостереження, котрому розум піддає свою діяльність і способи її прояву, внаслідок чого у розумі виникають ідеї цієї діяльності» [6, 129], тобто як спостереження, спрямоване на внутрішні дії свідомості. Відповідно здатність розуму розділятися на того, котрий спостерігає, і того, за ким спостерігають, інтерпретується ним як рефлексивна здатність розуму. Описану вже Локком здатність людини пізнавати власну розумову діяльність так само, як вона пізнає зовнішні предмети, П.Тейярд де Шарден назвав специфічно людською здатністю, котра характеризується тим, що людина «не просто знає, а знає, що знає». Саме вона, за його словами, зробила людину людиною, виділила її з тваринного світу [10].

У концепції Локка тим принципом, котрий забезпечує єдність особистості, виступає не сама мисляча субстанція як така, а рефлексивне відношення свідомості між деякою множиною мислячих субстанцій, котрі представляють собою роду атоми, з яких складається особистість. Він наголошує на єдності сприйняття, мислення і свідомості, роблячи акцент, що неможливо мислити, не сприймаючи, тобто не усвідомлюючи того, що мислиш [6, 154].

Самосвідомість визначається Локком як сприйняття особистістю того, що відбувається у її власній свідомості. Оскільки самосвідомість є відношенням сприйняття, а відношення - це завжди двохскладовий предикат, то необхідно, щоб сприйняття було чимось сприйняттям (останній необхідний суб'єкт сприйняття Локк називає Я). Принципом, котрий забезпечує єдність особистості, для Локка стає не сама мисляча субстанція, а рефлексивне відношення свідомості між деякою множиною мислячих субстанцій, що дає йому змогу прийти до такого визначення особистості: «особистість є розумна мисляча істота, яка має розум і рефлексію і може сприймати себе як себе, як ту ж саму мислячу істоту, у різний час і в різних місцях тільки завдяки тій свідомості, яка невіддільна від мислення і, на мій погляд, істотна для мислення, оскільки неможливо, щоб хтось сприймав, не сприймаючи, що він сприймає» [7, 387.].

Г.Лейбніц оцінював рефлексію як джерело вищого знання, тобто такого, котре є результатом абстрагування та узагальнення. Він підкреслює, що почуття не можуть переконати без допомоги розуму в існуванні чуттєвих речей, а сама ідея буття походить з рефлексії [5]. Як бачимо, у роботах Локка і Лейбніца рефлексія вже певною мірою відображає проблематику самопізнання. Предмет і процес рефлексії поміщаються ними у площині психічного явища (свідомості).

В німецькій класичній філософії (І.Кант, І.Фіхте, Г.Гегель) активно розроблялося уявлення про рефлексію як про найважливіший чинник в обґрунтуванні філософського аналізу знання. Так, І.Кант у «Критиці

чистого розуму» розглядає свідомість як джерело рефлексії, підкреслюючи її аналітичний характер. На його думку, всі судження і, навіть, всі порівняння потребують рефлексії, тобто розрізнення тієї здатності пізнання, якій належать дані поняття. Він заперечує точку зору на свідомість як на предмет рефлексії, настоюючи на існуванні двох основних напрямків людського пізнання, котрі виростають, можливо, з одного загального, але невідомого нам кореня, а саме чуттєвості та розуму. При цьому за допомогою чуттєвості предмети людині даються, а розумом вони мисляться [4].

Кант також вперше висловив думку про існування різновидів рефлексії та підкреслив, що в основі останніх лежать різні пізнавальні здібності. Він розрізняє трансцендентальну та логічну рефлексію, кожна з яких здійснює різний аналіз знання: у трансцендентальній рефлексії присутній гносеологічний аспект, тоді як сутність логічної рефлексії полягає у спрямованості суб'єкта на формально-логічні операції з поняттями, судженнями та висновками. Таким чином, у роботах Канта рефлексія стала розглядатися вже як форма пізнання, тобто набуває гносеологічної форми.

Г.Гегель досліджував рефлексію в рамках загальної концепції функціонування і розвитку абсолютного духу. Для нас значущими є його думки про те, що за допомогою рефлексії людина здатна перейти зі сфери необхідності до сфери свободи. Суть рефлексії полягає у «скороченні безпосереднього», а рефлексивний рух слід розуміти «як абсолютне самовідштовхування всередині самого себе» [1, 21]. Рефлексія є таким рухом думки, коли остання виходить «за межі ізольованої визначеності і приводить її у відношення та зв'язок з іншими визначеностями так, що визначеності хоча і перебувають у певному зв'язку, але зберігають свою попередню ізольовану значущість» [2, 206].

В роботах Гегеля рефлексія осмислюється не лише як категорія мислення, але і як емоційно-особистісна категорія. Для подолання рефлексивного розуміння самосвідомості як замкнутого на собі «Я» роздвоєність і внутрішня розчленованість особистості пояснюється ним як результат її практичної діяльності. «Я» виступає як розрізне в самому собі, оскільки воно звернене до об'єктивного світу і формується у взаємодії з ним.

Самосвідомість, таким чином, виступає як відображення ставлення людини до зовнішнього світу. В її функціонуванні Гегель виділяє три моменти, котрі з психологічної точки зору можуть розглядатися як етапи її становлення: «самосвідомість, котра прагне», пов'язана з гедоністично-споживацьким відношенням людини до світу; «самосвідомість, котра визнає», виникає в процесі функціональної взаємодії між людьми, відносин взаємного використання; «всезагальна самосвідомість», котра характеризує відносини вільних і рівноправних індивідів. Усвідомлення себе своєрідним і неповторним суб'єктом, згідно з Гегелем, здійснюється через спілкування, тобто в суб'єкт-суб'єктному відношенні, коли одна людина виступає щодо іншої як мета діяльності. Останнє і є власне моральним відношенням, тому що тут людина сприймає й оцінює Іншого як себе, а себе - як Іншого [2].

Роль рефлексії у становленні особистості підкреслював також І.Г.Фіхте. У праці «Факти свідомості» він особливо наголошує на творчому характеру рефлексії, оскільки, на його розсуд, у ній є свобода щодо побудови, за умови якої знання саме висловлюється про себе: я можу створити образ цієї речі, уявити її, а можу також створити і її.

Розуміння самосвідомості як відображення суспільних зв'язків людини обґрунтовується в роботах К.Маркса. На думку останнього, розвиток самосвідомості відповідає певному стану суспільних відносин, що відображається у свідомості через поняття рівності. Як кожна епоха породжує своєрідну форму рівності і відповідні уявлення про неї, так і історично мінливим є зміст самосвідомості. Самосвідомість є рівність людини із самою собою в сфері чистого мислення. Рівність є усвідомлення людиною самої себе в сфері практики, тобто усвідомлення людиною іншої людини як рівної собі і відношення людини до іншої людини як рівної.

Істотно вплинула на розвиток уявлень про рефлексію теза Маркса про те, що «...людина подвоює себе вже не лише інтелектуально, як це має місце у свідомості, але і реально, і споглядає саму себе у створеному нею світі» [8, 93-94], яка дозволяє розглядати рефлексію як вихід у зовнішню позицію щодо ситуації, яка склалася, внаслідок чого людина може поставитися до самої себе як до предмету дослідження. Самосвідомість людини, таким чином, розкривається в процесі суспільно значимої матеріальної і духовної діяльності, а також у процесі виникаючого на її основі спілкування. При такому підході прояснюється соціальна визначеність не тільки «іншого Я», але і «власного Я» особистості. Зв'язок тут двоякий: по-перше, різноманіття уявлень про себе визначає і спектр уявлень про іншу людину, по-друге, чим глибше і різноманітніше розкривається інша людина, тим повнішим стає і уявлення про самого себе. За словами Маркса «людина спочатку дивиться, ніби в дзеркало, в іншу людину. Лише поставившись до людини Павла як до собі подібної, людина Петро починає ставитися до самої себе як до людини» [8].

У роботах вітчизняних філософів (А.С.Арсеньєв, В.С.Біблер, Е.В.Ільєнков, Б.М.Кедров, А.П.Огурцов та ін.) рефлексія виступає необхідною умовою теоретичного пізнання світу, наголошується, що «лише у науковому мисленні рефлексивний аналіз мислених засобів стає свідомо застосовуваним, самостійним способом духовної діяльності» [13, 258], що рефлексія є переходом від безпосереднього до всезагального, джерелом нового знання.

А.П.Огурцов стверджує, що рефлексивність є однією із найсуттєвіших особливостей людської свідомості, котра виникає на основі відображувальної природи людської психіки. Рефлексія трактується ним як мислення про мислення, мислення, яке розглядає саме себе в якості об'єкта. Виникає таке мислення тоді, коли має місце відхилення від зразка, коли людина потрапляє в незвичну ситуацію, котра є для неї проблемною, і

вимушена переосмислити та змінити зразки, схеми, еталони, стереотипи свого мислення та діяльності. Таким чином, рефлексія приводить до зсуву у зразках, сприяє зміні схем мислення та діяльності. Не менш важливою є і об'єктивація продуктів рефлексії, оскільки без неї рефлексія може перетворитися у велику руйнівну силу.

Вагомою особливістю рефлексії А.П.Огурцов вважає те, що вона не лише повертає свідомість до самої себе, але й змушує її перебудовуватися. Рефлексія, на його думку, сприяє «розширенню» простору буття, котре охоплюється свідомістю, і заставляє її шукати нові відношення та будувати нові ідеальні об'єкти. Для цього рефлексія включає такі процеси, як саморозуміння і розуміння іншого, самооцінку та оцінку іншого і т.п.. Автор зазначає, що рефлексія існує у проміжку між «вже» та «ще ні», таким, що відбулося та таким, що ще не відбулося, забезпечуючи тим самим осмислення минулого і передбачення майбутнього.

Представники Московського методологічного гурту (В.А.Лефевр, М.К.Мамардашвілі, Г.П.Щедровицький, П.Г.Щедровицький та ін.), продовжуючи філософські традиції, здійснили аналіз рефлексії і розробили методологію організації мислення в рамках теорії діяльності. У полі їх уваги утримувалися два аспекти рефлексії: її розуміння як процесу та особливої структури діяльності; визначення рефлексії як принципу розгортання схем діяльності. Принциповим для авторів стало трактування рефлексії через категорії «зміна позиції» та «рефлексивний вихід».

У роботах згаданих авторів, рефлексія вперше стала розглядатися як засіб керування зміною, розвитку систем діяльності. На думку Г.П.Щедровицького, функція рефлексії полягає у тому, щоб побудувати нову діяльність, виділивши в ній певні утворення, котрі могли б служити засобами побудови нових процесів діяльності. Рефлексія розглядається ним, по-перше, як процес і структура діяльності і, по-друге, як механізм природного розвитку діяльності, як принцип розгортання схем діяльності. Г.П.Щедровицький висуває гіпотезу про розгляд рефлексії з погляду ідеї «кооперації діяльностей», на основі якої вибудовується схема «рефлексивного виходу» за рамки діяльності у випадку неможливості її здійснення з використанням наявних розумових засобів. Перейшовши в позицію нової діяльності, індивід знаходить засоби «будувати змісти», виходячи з яких він осмислює та описує колишню діяльність. Нова діяльність рефлексивно «поглинає» попередню як матеріал. Механізм такого поглинання дозволяє будувати системи кооперації діяльнісних позицій. Таким чином, рефлексія в даному підході виступає як спеціальним чином організована діяльність (яка здійснюється переважно в проблемній ситуації), спрямована на способи власного мислення і діяльності, котра дозволяє вихід індивіда зі своєї діяльнісної позиції та розгляд її зі сторони.

При пошуку нової норми може бути декілька варіантів дій. Якщо індивід знаходить її при зверненні до уже відомих зразків культури, то він здійснює акт відтворення, а це не веде ні до розвитку культури, ні до розвитку самого індивіда. «Той хто повторює, - не вчиться», - стверджує Г.П.Щедровицький [14, 52.] Інший тип виходу заснований на творчому пошуку, що сприяє розвитку самого суб'єкта і культури в цілому. Отже, людина, яка рефлексує, звернена до культури, здатна на перетворюючу діяльність, на саморозвиток. Вона змінюється внутрішньо, змінюються її відношення до оточуючого середовища, її діяльність, та, виходить, і саме середовище.

Загалом теза про те, що рефлексія слугує вдосконаленню різних видів діяльності, котрі можуть бути поставлені під контроль свідомості, сьогодні є загально визнаною. Рефлексія, забезпечуючи адаптивність людини до нових умов діяльності, демонструє, що рефлексивна функція виникає і реалізується улюбій діяльності, коли виникають певні труднощі. При цьому вона використовується для реконструкції таких труднощів та виявлення їх причин. Суб'єкт може не тільки діяти, але й знати, як він діє.

О.К.Тихоміров інтерпретує рефлексію як «мислення про мислення» [11]. Аналізуючи мислення у його взаємозв'язку зі самосвідомістю, він вводить поняття «Я-мислення», яке утворюють всі ті знання, що складають і перетворюють Я-концепцію особистості. До складу «Я-мислення» входять, з одного боку, мислення як процес формування будь-якого знання про себе; з іншого, мислення як процес формування знань про власне мислення, якості розуму тощо. Мислення, таким чином, на певній стадії розвитку індивіда стає об'єктом пізнання: виникають думки про думки, думки про мислення, розрізняються і розуміються «свої» та «чужі» думки, усвідомлюються мотиви власної розумової роботи і т.п. Усе це, на думку О.К.Тихомірова, є складовими рефлексії.

У концепції С.Л.Рубінштейна проблеми рефлексії аналізуються у контексті вивчення процесів самосвідомості та самопізнання особистості. Сама рефлексія розуміється ним як здатність людини мислено виводити себе за межі безпосереднього процесу життя, займати позицію поза ним для судження про нього. На його розсуд, є два основних способи існування людини в світі. Перший полягає в тому, що людина не виходить за межі безпосередніх ставлень, в яких вона живе. «Тут людина вся всередині життя, всяке її ставлення — це ставлення до окремих явищ, але не до життя в цілому. <...> Другий спосіб існування пов'язаний з появою рефлексії. Вона ніби зупиняє, перериває цей неперервний процес життя і виводить людину мислено за її межі. Людина ніби займає позицію поза нею ... Тут починається або шлях до душевної спустошеності, до нігілізму, до морального розпаду (у менш гострих випадках до моральної нестійкості), або інший шлях — до побудови морального людського життя на новій, свідомій основі. З появою рефлексії пов'язане філософське осмислення життя» [9, 351-352]. Людина стає справжнім суб'єктом своєї життєдіяльності, її вчинки набувають філософського відтінку, вона стає відповідальною за хід свого життя.

Наряду з описаним екзистенціально-етичним аспектом рефлексії, у науковій спадщині С.Л.Рубінштейна розрізняють і ряд інших аспектів, а саме: онтологічний, який знаходить своє вираження у відомому положенні,

що людина пізнає себе відображено через інших; гносеологічний, згідно якому рефлексія розуміється як спосіб психологічного пізнання внутрішнього світу людини шляхом інтроспективного проникнення нею у переживання свідомості, які виступають для неї як ніби безпосередньо дані їй у самоспостереженні показники внутрішнього досвіду; методологічний, виражений у відомій формулі про те, що «зовнішні причини діють через внутрішні умови».

Таке розрізнення рефлексії онтологічної (здатність перебувати в логіці змісту знання) і психологічної (звернена до суб'єкта як джерела знань, котрий може діяти або в логіці змісту знання, або в логіці свого стану), відкриває шлях вивчення психологічної рефлексії. Остання функціонує при самовизначенні суб'єкта всередині власного уявлення про себе (визначення внутрішніх орієнтирів і способів розмежування «Я» і «не Я»). Специфіка рефлексивних процесів при самовизначенні визначена духовним світом людини, її здатністю до осмислення (переосмислення) власного досвіду, знань про себе, почуттів, оцінок, думок, відносин і т.п. Таку рефлексію, пов'язану з дослідженням суб'єктом самого себе, результатом якої є переосмислення себе і своїх відносин зі світом, часто називають особистісною.

Саме особистісна рефлексія вириває людини з неперервного потоку життя і змушує стати в зовнішню позицію стосовно самої себе. Саме ця здатність може розглядатися як шлях до переосмислення стереотипів власного досвіду і, за словами Я.О.Пономарьова, виступає однією з головних характеристик творчості. Людина стає для самої себе об'єктом керування, з чого випливає, що рефлексія як «дзеркало», котре відображає всі зміни, що відбуваються, стає основним засобом саморозвитку, умовою і способом особистісного зростання.

Поява цієї функції рефлексії пов'язана хоча б з тим, що як усякій системі, котра самоорганізується, особистості необхідний «зворотний зв'язок». Для самокерування і саморегуляції не обійтися без добре налагодженої системи зворотного зв'язку. Однак рефлексія не є сам зворотний зв'язок, подібно тому, як звичайне дзеркало, котре відображає зовнішній вигляд людини, не є саме по собі зворотним зв'язком, а лише засобом, способом або механізмом, за допомогою якого цей зворотний зв'язок можна одержати. Рефлексія як механізм зворотного зв'язку в життєдіяльності людини - це не тільки певний результат, але й процес, пов'язаний із внутрішніми перетвореннями - осмисленням і переосмисленням стереотипів мислення і їхнім евристичним подоланням, аж до утворення нових креативно-інноваційних змістів свідомості, хоча і цим роль самої рефлексії не обмежується.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що в філософських роботах рефлексія розглядається принаймні у трьох основних аспектах: а) як принцип людського мислення, котрий спрямовує його на осмислення та усвідомлення власних форм та передумов; б) як предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; в) як діяльність самопізнання, котра розкриває внутрішню будову та специфіку духовного світу людини.

Розрізняють три види рефлексії: елементарну рефлексію, що приводить до розгляду та аналізу знань і вчинків, до роздумів про їх межі та значення; наукову рефлексію, тобто критику та аналіз теоретичного знання, що проводяться на основі застосування і усвідомлення тих методів і прийомів, які властиві даній області наукового дослідження; філософську рефлексію - усвідомлення та осмислення граничних основ буття і мислення, людської культури в цілому [12, 579-580].

Незважаючи на розбіжності у розумінні суті феномену рефлексії, її розглядають у взаємозв'язку зі свідомістю та самопізнанням особистості, підкреслюючи, що з появою рефлексії якісно змінюється і сама особистість, і її життя в цілому. У сучасній філософській літературі широко обговорюються проблеми, пов'язані з рефлексією: чи всяке звернення свідомості людини на саму себе як суб'єкта діяльності, на свою діяльність і результати цієї діяльності являє собою рефлексію; чи збігається рефлексія зі самосвідомістю; які гносеологічні механізми рефлексії і її функції в цілісній діяльності людини; чи існують рівні рефлексії і як вони пов'язані між собою; який взаємозв'язок в рефлексивній діяльності індивідуальних і колективних форм; як формуються рефлексивні системи і в чому специфіка їхнього пізнання тощо.

Як бачимо, на сьогодні існують різні - значущі для осмислення проблеми формування рефлексивної культури - філософські та загальнотеоретичні підходи як до розуміння феномену рефлексії в цілому, так і до характеристики її специфіки, типології та функцій. Перспективи подальшого пошуку ми вбачаємо в інтеграції цих підходів з метою виявлення особливостей та динаміки рефлексії у процесі професійного становлення майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. - М., 1971.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. - М., 1974.
3. Исаев Е.И., Косорецкий С.Г., Слободчиков В.И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога // Вопросы психологии. - 2000. - №3. - С. 57-66.
4. Кант И. Критика чистого разума. - М: Мысль, 1994.
5. Лейбниц Г.В. Новые опыты о человеческом разуме. - М., 1996. - 484 с.
6. Локк Дж. Избранные философские произведения: Т.1. - М., 1960.
7. Локк Дж. Соч. в 3 тт., т.1. - М., 1985. - 485 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения:Т.42. - М., 1968-1969.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. - М., 1976.

10. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987.
11. Тихомиров О.К. Психология мышления. – М., 1984.
12. Философский энциклопедический словарь. – М., 1989.
13. Швырев В.С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании. – М., 1978. – 258 с.
14. Щедровицкий Г.П. Очерки по философии образования - М.: Педагогический центр «Эксперимент», 1993.

Резюме. В статье показано, что активная рефлексия делает профессиональное становление будущих учителей активным, творческим и лично значимым процессом, анализируются разные подходы к пониманию феномена рефлексии в философских и общетеоретических исследованиях, обосновывается необходимость их интеграции с целью формирования рефлексивной культуры будущих педагогов.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, профессиональное становление, рефлексивная культура, рефлексия.

The summary. The fact that active reflexion makes professional future teachers' rising active, creative and personally meaningful process, the different approaches to understanding of reflexion phenomenon in philosophical and theoretical researches, the necessity of their integration with the aim of forming of reflexive culture of future teachers are grounded in the article.

Key words: pedagogical activity, professional fising, reflexive culture, reflexion.

Одержано редакцією 25.09.2009 р.

УДК: 37.025:81*243:056.45

І.В. ПЕРІШКО

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ ПРОЕКТНОЇ ІНШОМОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Резюме. У статті розглядається проектний підхід у навчанні іноземній мові обдарованих школярів, його етапи та комплекс вправ і комунікативних завдань для розвитку в учнів інтелектуальних здібностей.

Ключові слова: навчання обдарованих школярів, іншомовна проектна діяльність, розвиток умінь.

Постановка проблеми. У дослідженнях щодо обдарованості піднімається проблема, пов'язана з виявленням умов і факторів, форм і методів розвитку здібностей обдарованих дітей, зокрема іншомовних, як важливого етапу забезпечення повноцінного інтелектуального потенціалу суспільства. Можливості використання проектного підходу в навчанні обдарованих школярів не розроблені повною мірою.

Мета і завдання публікації. Розглянути модель навчання обдарованих учнів до вивчення іноземної мови за проектною методикою.

У процесі організації навчання обдарованих школярів ми маємо справу з групою низького рівня сформованості іншомовних проектувальних умінь, тому розроблений нами курс пропонується проводити в три етапи: психолого-інформаційний – направлений на формування вмінь працювати в групі, обробляти та структурувати іншомовну інформацію; іншомовна проектна діяльність під керівництвом викладача – включає формування вмінь презентації елементів і результатів іншомовного проекту, його обговорення в групі з використанням дискусійних метакомунікаційних сигналів і оцінки його практичної значущості; самостійна дослідницька та групова робота учнів над іншомовним проектом, його презентація та обговорення в колективі.

I етап – психолого-інформаційний, – двокомпонентна система підготовки до ефективної іншомовної проектної діяльності та направлений на зняття психологічної напруги, встановлення психологічного контакту в групі, на знайомство між собою обдарованих учнів із паралельних класів, вивчення інтересів учнів, формування вмінь працювати в групі, знаходити, обробляти та структурувати іншомовну інформацію, відбирати релевантні факти, виділяти головне у великій кількості інформації. Залежно від рівня підготовленості учнів, рівня сформованості навиків самостійної роботи, комунікативних навиків учнів, ми пропонуємо відводити на психологічну підготовку – 2-4 години, на інформаційну – 5-7 годин.

Психологічна підготовка передбачає проведення комунікативних ігор, що допомагають вчителю й учням налагодити відносини в групі, з'ясувати інтереси, захоплення та потреби один одного. Психолого-педагогічна інформація необхідна для організації роботи над проектом, особливо на першій, виключно важливій стадії – виборі теми, а також дозволить корегувати навчання на наступних стадіях іншомовної проектної діяльності. Використовуються наступні вправи:

1. Вправи на створення емоційної атмосфери в групі:

Walk about: as if you are exhausted; as if you have just heard some wonderful news; as if you are carrying a heavy suitcase; as if it is bitterly cold; as if you don't want to be seen; as if you a little child; as if you are very old; as if you are ten feet tall; as if you are walking on ice ... etc.

2. Вправи на розвиток умінь встановлення контакту між учасниками групи:

Stand in circle. Count yourselves and remember your number. There is a present for each of you on the table. Your number is the number of your present. And remember that probably nothing is by chance in the world. The saying in your present is especially for you. After you have found your gifts, come back to the circle. Read the wishes you got and present them to your friends. On the table everyone finds a sheet of paper (in the form of a flower, a star...) with a number. On the back side there is a wish: To control the situation you should stay calm./Persist in your opinion but do

ЗМІСТ

Бабік О.С. Професіоналізм вчителя як важливий фактор при навчанні іноземної мови у дошкільному навчальному закладі.	3
Ботвінко О.М. Використання комп'ютерних технологій у процесі навчання іноземної мови в загальноосвітній школі.	7
Гронь Л.В. Вимоги до іншомовних текстів для розвитку вмінь розповіді на початковому ступені навчання на мовних факультетах вищих навчальних закладів.	11
Коломієць Н.М. Прийоми Блейна Рея в методі природовідповідності Джеймса Ашера.	15
Коржженевська О.В. Організація самостійної роботи учнів – важливий фактор інтенсифікації навчального процесу.	19
Салюк І.Я. Особистісно-орієнтований підхід у детермінації розвитку іншомовного мовлення школярів.	23
Кропивко І.М., Снічук О.А. Використання ресурсів і послуг мережі Інтернет у викладанні іноземних мов.	28
Цаль Т.В. Використання методів педагогічного стимулювання на початковому етапі навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі та новітні технології.	36
Чорнолоз О.О. Теоретичні основи викладання чеської мови для студентів-філологів у вищому навчальному закладі.	41
Якимчук А.В. Рефлексивні механізми навчання підлітків англomовної комунікації.	44
Волошун А.А. Проблеми застосування сучасних технологій в процесі засвоєння лексики на початковому етапі викладання іноземної мови.	50
Зінчук І.В. Зорова наочність як засіб семантизації іншомовної лексики.	53
Мороз Л.В., Кушнір Н.В. Специфіка роботи над термінами на заняттях іноземної мови у вищому навчальному закладі.	58
Мороз Л.В., Паішко І.О. Основні питання принципів і критеріїв відбору та засвоєння лексичного мінімуму студентами немовних спеціальностей вищих навчальних закладів.	63
Ніколайчук Г.І. Особливості діалогу в процесі формування комунікативних умінь дитини дошкільного віку.	65
Середюк Л.А. Використання автентичної газетної хроніки на уроках німецької мови.	70
Турко І.-М.Б. Теоретичні аспекти вивчення творчості поетів-імажистів у вищих навчальних закладах.	72
Бричок Б.П. Використання інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки вчителів початкових класів.	77
Джеджера К.В. Удосконалення мовлення як проблема формування культури спілкування студентів у вищих навчальних закладах.	80
Дуброва А.С., Снічук О.А., Трофімчук В.М. Принцип взаємопов'язаного навчання різних видів мовленнєвої діяльності з урахуванням їхніх особливостей і прискореним навчанням сприйняття мовлення.	83
Кочубей О.С. Особливості формування іншомовної компетенції студентів-філологів у вищому навчальному закладі.	85
Мазурок О.М. Інноваційні методи навчання іноземних мов у вищій школі в контексті гуманістичної парадигми освіти.	89
Мороз Л.В., Ковалюк В.В., Черуха Н.В. Інтерпретація закономірностей засвоєння іншомовних слів студентами немовних спеціальностей вищих навчальних закладів.	92
Павелків К.М. Філософські та загальнотеоретичні засади дослідження проблеми формування рефлексивної культури майбутнього вчителя.	95
Перішко І.В. Розвиток інтелектуальних здібностей обдарованих школярів на основі проектноі іншомовної діяльності.	100
Пивоварчук Т.О. Фактори розвитку комунікативних здібностей студентів.	106
Тадєєва М.І., Пархомчук М.М. Рання іншомовна освіта в європейських педагогічних традиціях.	109
Воробйова Л.М. Психолінгвістичні аспекти навчання іноземних мов.	113
Гончарук Р.А. Роль перекладу у міжкультурній комунікації і педагогічній соціалізації.	117
Янциур Л.А. Формування інтересу до образотворчої діяльності в системі дитячий садок-школа.	122
Дуброва А.С., Трофімчук В.М. Психолого-педагогічні можливості навчального перекладу і умови їхньої реалізації.	126
Шурин О.І. До питання формування педагогічної культури майбутніх вчителів у процесі фахової підготовки.	129
Войтович І.С. Батишкіна Ю.В. Комп'ютерні інформаційні технології в реалізації навчальних і наукових проектів у педагогічних вищих навчальних закладах.	131
Шутяк В.Г. Формування у молодших школярів позитивного ставлення до праці.	135
Поліщук Н.В. Особистісно-орієнтована технологія навчання при підготовці фахівців з технологічної освіти.	139

Яциур М.С. Курсова робота з методичних дисциплін у кредитно-модульній системі організації навчального процесу.	141
Герасименко О.А., Герасименко Н.П. Методи реалізації пошуково-дослідницьких проектів на заняттях з трудового навчання у 7-9 класах з використанням інформаційно-пошукових технологій.	147
Трофімчук Л.О. Проблема оптимального вибору методів активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі позаурочних занять.	152
Грипич С.Н. Моральне виховання молодших школярів і дитяча література (психолого-педагогічний погляд на проблему).	156
Попчук О.В. Інноваційні технології навчання як умова розвитку професійної культури майбутніх фахівців документознавства та інформаційної діяльності.	160
Трофімчук В.М. Сутність і класифікація художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників, які формуються у процесі трудового навчання.	164
Войтко А.І. Педагогічна підтримка професійного самовизначення учнів 8-9 класів на основі професійних проб.	168
Сіпайло В.О. Використання сучасних систем крою проектування одягу при підготовці майбутніх вчителів технологій.	173
Мохнюк Р.С. Формування громадянської культури студентства – проблема сучасного виховання.	178
Відомості про авторів.	183

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 42

Заснований у 1996 р.

Відповідальний редактор збірника Мороз Л.В..

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Кравчук В.Ю.

Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 25.10.2009 р. Підписано до друку 27.11.2009 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 30,6. Обл. вид. арк. 31,2. Замовлення № 79/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59   **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 42.— Рівне: РДГУ, 2009. — 186 с.**

ISBN 966 — 7281 — 09 — 01.

Збірник наукових праць містить статті з проблем викладання мов і літератур світу, а також з теорії і методики виховання, професійної орієнтації, розвитку та навчання учнів і студентів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20